

Б.В. Погріщук, д-р екон. наук, професор
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Тернопільського національного економічного університету

БІОРЕСУРСНІ ПЕРЕДУМОВИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

В роботі обґрунтовано біоресурсні передумови розвитку аграрного сектора економіки та розроблено напрями раціонального використання біоресурсного потенціалу на основі функціонально-змістової диференціації завдань по досягненню результативності виконання запропонованих заходів для підвищення ефективності функціонування аграрної сфери. Розкрито біоресурсний контент соціально-економічного розвитку та визначено перспективну спрямованість раціонального використання природних ресурсів.

***Ключові слова:** аграрний сектор економіки, біоресурси, природно-ресурсний потенціал, ефективний розвиток.*

Постановка проблеми. Зміни кількості та якості використання природних ресурсів в процесі господарської діяльності людини можуть здійснювати як позитивний так і негативний вплив на стан природного середовища, зумовлюючи поліпшення або погіршення умов функціонування живих організмів. А тому, економічна діяльність має бути нерозривно пов'язана з біологічною та враховувати екологічні наслідки, не лише на найближчу перспективу, але й на більш віддалене майбутнє.

Зростаючі потреби суспільства у життєвих засобах і ресурсах за одночасно чистого й екологічнобезпечного довкілля, з одного боку, і обмеженість природних ресурсів, функціонування біосфери за своїми законами, з другого, підвищують актуальність раціонального використання природно-ресурсного потенціалу. За цих умов важливим завданням науки є дослідження передумов і закономірностей переходу суспільства до зрівноваженого розвитку [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження питання ефективного використання біоресурсного потенціалу аграрного сектора зробили вітчизняні та зарубіжні науковці:

В.Я. Амбросов, В.Г. Андрійчук, В.А. Борисова, О.М. Вишневська, П.І. Гайдучський, О.Д. Гудзинський, О.Ю. Єрмаков, А.С. Даниленко, О.І. Котикова, І.І. Лукінов, М.Й. Малік, В.І. Мельник, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, В.К. Савчук, І.Н. Топіха, В.С. Шебанін, О.М. Шпичак, В.В. Юрчишин та ін. Необхідність подальшого розгляду питання та обґрунтування напрямів ефективного розвитку аграрного сектора зумовила потребу поглиблення проведених досліджень з метою підвищення соціально-економічного розвитку країни з урахуванням біоресурсних чинників.

Формулювання цілей статті. Метою роботи є обґрунтування біоресурсних передумов ефективного розвитку аграрного сектора економіки та розробка напрямів раціонального використання біоресурсного потенціалу на основі функціонально-змістової диференціації завдань по досягненню результативності виконання запропонованих заходів для підвищення ефективності функціонування аграрної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність галузевого розвитку є економічною категорією, проте процеси відтворення в аграрному секторі всебічно залежать від природних факторів.

Агропромислова діяльність тісно пов'язана з біологічними процесами та особливостями їх походження, оскільки виробничо-господарські процеси в сільському господарстві взаємопов'язані з процесами функціонування живої природи і проходять в нерозривній єдності. Власне розвиток живих організмів, їх розмноження і ріст відбувається за біологічними законами в чому і проявляються особливості, характерні лише для аграрного сектора економіки. Саме вони є визначальними при реалізації перспективних напрямів розвитку та сталого зростання АПК.

За останні сторіччя навколишнє природне середовище піддалось зростаючому антропогенному впливу, що сприяло дестабілізації екологічної ситуації. З розвитком науково-технічного прогресу, особливо в аграрному секторі і добувній промисловості, спостерігається зростання антропогенного тиску на довкілля, проте зростають і можливості людини щодо збереження та відтворення природного середовища.

Отже, біологічні особливості рослин і природних ресурсів за видами формують потенційні можливості до забезпечення розвитку аграрного сектору і вирішення екологічних проблем. Існування негативних наслідків господарської діяльності людини змушує вчених і товаровиробників

приділити значну увагу вивченню, прогнозуванню і корегуванню управлінських рішень у напрямку екологізації виробництв [2].

Розкриття контенту «біоресурси» та їх особливостей в аграрному секторі пов'язане з використанням та відтворенням природно-ресурсної основи, що відображає кількісне і якісне забезпечення їх за видами, можливостями збереження біологічних особливостей з урахуванням регіональних відмінностей. Термін «біоресурси» слід розуміти як сукупність організмів, що прямо або опосередковано можуть використовуватись людиною в процесі її життєдіяльності.

В аграрному секторі процес природокористування можна трактувати як біосоціальне явище. Біологічна сутність екологічних проблем аграрного сектору проявляється через деградацію первинного стану природного потенціалу, а також істотних змінах у структурі і характері природних циклів біологічного відновлення. Насамперед, характер біологічної суті екологічних проблем визначає природний стан, у якому перебуває навколишнє середовище в певний відрізок часу. Важливе значення має соціальна сутність у природокористуванні і природному забезпеченні виробничого процесу в галузі [3]. При цьому саме екологічні проблеми відображають біосоціальний характер розвитку суспільства.

Саме тому формування природно-ресурсного потенціалу повинно ґрунтуватися на соціальній відповідальності аграрного бізнесу у використанні природних ресурсів за видами. Підприємства повинні реалізовувати концепцію зрівноваженого розвитку на інноваційній основі, в першу чергу через запровадження технологічних змін екологічного спрямування. Основні завдання і функції економічної оцінки природних ресурсів містять поєднання економічних, екологічних і соціальних вигід регіону [2].

Результативна оцінка природного ресурсу може визначатися як за величиною доходу, тобто ефекту, який отримується від використання в економіці даного блага, так і за витратами, необхідними для заміщення даних природних благ шляхом застосування інших видів капіталу (ресурсів, фінансових коштів, трудових факторів). Сфери економічної оцінки природних ресурсів включаються, як кількісні, так і якісні показники, які у процесі використання динамічно змінюються.

Функціонально-змістова диференціація завдань щодо раціоналізації використання біоресурсного потенціалу передбачає:

1. Визначення природно-ресурсних та економічних умов відтворення, що ґрунтується на природних і суспільних функціях у процесі циклічного кругообігу ресурсів;

2. Розрахунок величини витрат на освоєння, використання і відновлення природних ресурсів, ефективність використання яких відображає функцію вартісного виміру;

3. Впровадження виваженої регіональної політики щодо раціонального розміщення виробничих комплексів з урахування територіальних відмінностей, що визначають рівень витрат і виконують функцію регіонального розвитку продуктивних сил та узгоджуються з наявним природно-ресурсним потенціалом;

4. Реалізація системи організаційно-економічних заходів щодо раціонального ресурсокористування із впровадженням інноваційних технологій, які надають можливість комплексного залучення у виробничі процеси необхідних ресурсів та відображають економічну складову раціонального використання біоресурсного потенціалу у поєднанні з науково-інноваційними факторами розвитку.

За основу відбору факторів функціонального призначення прийнято економічні функції, які всебічно відображають змістову направленість раціоналізації використання біоресурсного потенціалу. При цьому екологічні вимірники носять причинно-наслідковий характер і відображають взаємозв'язок з економічними, ресурсними і соціальними складовими.

Прогресивним напрямом використання біоресурсного потенціалу є ресурсозбереження, що забезпечує раціональне використання природних ресурсів й підвищення ефективності виробництва за умови мінімізації кількості використаної природної сировини, основних й допоміжних матеріалів.

Світова та вітчизняна практика свідчать про вирішальне значення ресурсного забезпечення в ефективному функціонуванні підприємств, галузей. В аграрному секторі це, як відомо, – земля, праця, капітал. Тільки їх достатній рівень та збалансованість здатні створити умови для необхідного рівня продуктивності виробничого середовища, розв'язання завдань продовольчої безпеки країни [4, с. 67]. Аналіз проведеної в Україні державної політики у сфері реформування земельних відносин та у сільському господарстві дозволяють стверджувати, що Україна послідовно йде шляхом впровадження ринкових земельних відносин і формування первинного ринку земель несільськогосподарського призначення та розвитку вторинних ринків цих земель.

Раціональне землекористування має проводитись на основі системного екологічного моніторингу шляхом реалізації системи заходів. Завданням оцінки ресурсу є вивчення структури земельних угідь і виявлення можливостей щодо подальшого якісного використання, оцінювання ефективності заходів зі збереження продуктивних земель, створення екомереж за територіальною ознакою. З екологічної точки зору негативні процеси в землекористуванні ускладнюються проблемними питаннями у використанні інших видів природних ресурсів, у тому числі водних, які здійснюють значний вплив на якість продуктивних земель.

Останнім часом із зменшенням залісненості територій, зменшилась їх природоохоронна, кліматоутворююча роль. Тому, для вирішення зазначених проблем вбачається доцільність у реалізації наступних заходів:

- реалізація нового землевпорядкування території, розширення площі лісів за рахунок нових посадок та створення нової системи ведення лісового господарства, рекультивация порушених земель;
- створення та впровадження протиповеневих заходів в Карпатах;
- розробка та реалізація заходів боротьби з водною ерозією ґрунтів та створення протиерозійної системи землеробства;
- розробка заходів щодо очищення річок, ставків, водойм, захисту берегів річок та визначення водоохоронних зон;
- суттєва модернізація та реконструкція гідротехнічних споруд, дамб, меліоративних систем, очисних споруд тощо;
- створення та реалізація ресурсозберігаючих, екологічно стійких та високоефективних систем ведення сільського господарства.

Подальший розвиток сільського господарства передбачає пошук шляхів, що поєднують екологічну спрямованість екстенсивного сільського господарства і переваги інтенсивного виробництва продовольства. Розуміння стійкості сільського господарства стало головною лінією політики розвитку галузі з одночасним піклуванням про навколишнє середовище і необхідністю забезпечення світового населення продуктами харчування. Головний показник для оцінки сільськогосподарського виробництва – потенційний врожай – визначають з урахуванням утилізації сонячної енергії при утворенні органічної речовини в процесі фотосинтезу.

Нині нетрадиційні та відновлювані джерела енергії виступають важливими ідентифікаторами сталого розвитку економіки у світі. У багатьох країнах здійснюються дослідження щодо альтернативних джерел енергії, впроваджуються нові і вдосконалюються технології їх застосування розширюються сфери використання. Така ситуація

пояснюється передусім причинами суттєвого скорочення запасів органічних видів ресурсів, значними затратами на їх видобування, низькою ефективністю технологій використання, заподіянням шкоди природному середовищу при видобуванні та використанні таких ресурсів.

Альтернативна енергетика стає одним із базових напрямів розвитку технологій у світі, разом із інформаційними та нанотехнологіями вона стає важливою складовою нового постіндустріального технологічного укладу. На сьогодні частка НВДЕ у виробництві енергії у світі ще не є значною (близько 14 %), але їх потенціал на кілька порядків перевищує рівень світового споживання паливно-енергетичних ресурсів. Темпи зростання обсягів виробництва енергії НВДЕ також значно перевищують аналогічні для традиційних видів енергії [5, с. 19].

Потенційні можливості використання біоенергетичних ресурсів та їх розміщення залежать від складного поєднання природних, соціальних та економічних факторів. Так, більшість біоенергетичних ресурсів є речовинами, отриманими з природного середовища та використаними за призначенням й знову повернені в природне середовище у вигляді відходів. Стосовно вирощування енергетичних культур, їх розповсюдження також знаходиться під впливом як природних факторів (якість ґрунтів, кліматичні умови), так і суто соціальних та управлінських.

Покращення ситуації щодо використання біологічних ресурсів може відбутися шляхом переорієнтації економічного розвитку виробничих систем в напрямку забезпечення пріоритетів збереження навколишнього середовища, формування нових цінностей на основі раціоналізації споживчого підходу до використання природних ресурсів. При цьому необхідно провести розробку комплексу заходів з урахуванням міжнародного досвіду у сфері екологічнобезпечного ведення сільськогосподарського виробництва.

Потребує удосконалення й система відносин щодо збалансування економічних та екологічних інтересів товаровиробників та держави. За основу такого підходу слід прийняти мотиваційно-стимулюючий механізм екологізації виробничо-господарської діяльності у формуванні організаційно-економічних пріоритетів екологізації сучасних виробничих систем.

З урахуванням відмінностей у змісті і призначенні виділені наступні різновиди природоохоронних проектів і маркетингових заходів [6, с. 213]:

1. виробничо-технологічні (проекування і установка очисного обладнання, засобів контролю і моніторингу технологічних процесів,

впровадження замкнених технологічних ліній, освоєння виробництва екологічно чистої продукції, заходи по утилізації і переробці відходів і вторинних ресурсів та ін.);

2. організаційно-управлінські (розробка та впровадження нових екологічних стандартів і нормативів, формування єдиної системи контролю та екологічного моніторингу, реструктуризація і раціоналізація паливно-енергетичного балансу регіонів, розробка та впровадження природоохоронного законодавства та ін.);

3. науково-дослідні (дослідження та розробка в галузі створення природоохоронного устаткування, екологічно чистих технологічних процесів, екологічно безпечної продукції та ін.);

4. освітньо-виховні (спрямовані на реалізацію системи безперервної екологічної освіти, природоохоронне просвітництво місцевого населення та ін.).

Для реалізації запроваджень загальнодержавних організаційно-економічних механізмів потрібні відповідні механізми на рівні підприємств. Найактуальнішими для вітчизняних підприємств є такі заходи, як запровадження концепції «зеленого офісу»; формування та розвиток екологічної культури, екологічного менеджменту й маркетингу; використання концепції «бережливого виробництва» тощо.

Для оптимізації агроєкосистеми в рамках автономної екосистеми важливо підтримувати багатоцільові показники різних складових природи – екопартнерів системи [7, с. 61].

Оптимізація природного ресурсного потенціалу має залежність від усіх складових потенціалу окремого підприємства, території, населеного пункту, адміністративного району, регіону або країни [8]. Важливе значення в створенні біоресурсних передумов ефективного розвитку аграрного сектора економіки має науково-обґрунтоване ведення сільськогосподарського виробництва для одержання якісної продукції та формування екологічно-безпечного природного середовища життєдіяльності людини.

Впровадження інноваційних, безвідходних технологій в практику сільськогосподарського господарювання, раціональне та ефективне використання біоресурсного потенціалу потребує реалізації комплексу заходів щодо удосконалення організації виробництва; техніко-технологічного переоснащення галузі відповідно до сучасних вимог за підтримки держави.

Висновки. Виробничо-господарська діяльність а в аграрному секторі безпосередньо пов'язана з використання біологічних ресурсів, що зумовлює потребу розробки заходів щодо їх раціонального використання й зменшення шкідливого впливу на навколишнє природне середовище, здійснення позитивних якісних та кількісних змін у характеристиці взаємозв'язків біо- та техносфери. З метою раціонального використання біоресурсного потенціалу, гармонізації розвитку сил суспільству потрібно ліквідувати наслідки перехідної економіки, підвищити вимірники фінансово-інвестиційної, технологічної, та продовольчої безпеки для забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини.

Функціонально-змістова диференціація завдань щодо раціоналізації використання біоресурсного потенціалу передбачає: визначення природно-ресурсних та економічних умов відтворення; розрахунок величини витрат на освоєння, використання і відновлення природних ресурсів; впровадження виваженої регіональної політики щодо раціонального розміщення виробничих комплексів; реалізацію системи організаційно-економічних заходів щодо раціонального ресурсокористування із впровадженням інноваційних технологій. За основу відбору факторів функціонального призначення прийнято економічні функції, які всебічно відображають змістову направленість раціоналізації використання біоресурсного потенціалу.

Результативність виконання заходів з раціоналізації використання біоресурсів для підвищення ефективності функціонування аграрної сфери визначає перспективи подальших досліджень в напрямі досягнення позитивних зрушень соціально-економічного розвитку держави та посилює доцільність проведення досліджень у сфері розвитку аграрного сектора.

Бібліографічний список: 1. Котикова О.І. Тенденції вітчизняного землекористування та закономірності переходу його до моделі стійкого розвитку / О.І. Котикова // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – Випуск 4 (47). – 2008. – С. 66-70. 2. Борисова В.А. Відтворення природного потенціалу АПК: економічні аспекти / В.А. Борисова // Суми: Вид-во «Довкілля», 2003. – 372 с. 3. Дорогунцов С.І. Удосконалення управління природокористуванням в АПК / С.І. Дорогунцов, П.П. Барщевський, Б.М. Данилишин. – К.: Урожай, 1992. – 124 с. 4. Орендні відносини в сільськогосподарському виробництві: монографія / Шкільов О.В., Єрмаков О.Ю., Ярославський В.А., Ткачук В.А., Балан О.Д., Ібатуллин М.І.,

Кравченко А.В., Бойко Л.В., Шишова О.Б.; за ред. О.В. Шкільова. – К.: Четверта хвиля, 2009. – 320 с. 5. Даниленко А.С., Стахів О.А. Методика енергетичної оцінки ефективності аграрного природокористування на осушених землях / За ред. Хвесика М.А., Рівне, РДТУ, 2000. – 76 с. 6. Погріщук Г.Б. Раціональне природокористування як передумова трансформації процесів суспільного відтворення / Г.Б. Погріщук // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету – Серія: Економічні науки. – 2014. – Вип. 36. – С. 211–216. 7. Пилявець В.М. Екологічна безпека як фактор підвищення конкурентоспроможності продукції АПК / В.М. Пилявець // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. – 2012. – № 1. – С. 59–62. 8. Вишневіська О.М. Ресурсний потенціал аграрного сектора економіки України: соціально-економічні та екологічні аспекти / О.М. Вишневіська: [монографія]. – Миколаїв, 2011. – 436 с.

Б.В. Погріщук. Биоресурсные предпосылки эффективного развития аграрного сектора экономики. В работе обосновано биоресурсные предпосылки развития аграрного сектора экономики и разработаны направления рационального использования биоресурсного потенциала на основе функционально-содержательной дифференциации задач по достижению результативности выполнения предложенных мер по повышению эффективности функционирования аграрной сферы. Раскрыто биоресурсный контент социально-экономического развития и определено перспективную направленность рационального использования природных ресурсов.

Ключевые слова: аграрный сектор экономики, биоресурсы, природно-ресурсный потенциал, эффективное развитие.

B.V. Pohrischuk. Bioresource prerequisites for the effective development of the agricultural sector. The work reasonably biological resources prerequisites of effective development of the agricultural sector. Proved that economic activities should be closely linked to biological and environmental effects to consider, not only in the short term but also in the more distant future. Biological resources reveals the content of socio-economic development and identified promising direction of sustainable use of natural resources. A functional-semantic differentiation tasks of rationalizing the use of biological resources potential for effective development of the agricultural sector. Determined that natural resource and economic conditions play based on the natural and social functions in the cyclic circulation of resources. Calculation

of costs for the development, use and restoration of natural resources and the effectiveness of their use reflects the cost function measurement. Introduction of balanced regional policy for the rational allocation of production facilities taking into account regional differences determine the level of cost and function of the regional development of the productive forces and consistent with the available natural resource potential. Implementation of the system of organizational and economic measures for rational use of resources with the introduction of innovative technologies enable comprehensive involvement in the production processes necessary resources and reflect the economic component of sustainable use of biological resources potential combined with scientific and innovative development factors. The basis of selection factors functionality made economic features that fully reflect the semantic direction of rationalization of the use of biological resources potential. Determined that environmental parameters are causal in nature and displays relationship with economic, resource and social components. The work done generalizations about the rational use of biological resources potential based on functional-semantic differentiation of tasks to achieve the goal. The impact of the measures to rationalize the use of biological resources to improve the efficiency of the agricultural sector determines the prospects for further research towards achieving positive change socio-economic development and strengthens the feasibility studies in the field of agriculture.

Key words: agrarian sector, bioresources, natural-resource potential, effective development.